

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ
АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ
ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої
освіти

PO1-M22z групи

спеціальності 013 Початкова
освіта

Осаулко Лілія Григорівна

Керівник:

Третяк

Наталя

Володимирівна, кандидат
філологічних наук, доцент
кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент:

Гордійчук

Мар'яна

Сидорівна, кандидат
педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Сутність та структура соціально-комунікативної активності.....	8
1.2. Рівні сформованості соціально-комунікативної активності учнів початкової школи.....	18
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	34
2.1. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.....	34
2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	37
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Сьогодні, у час складних змін та активних перетворень у сучасному освітньому просторі, українська освіта тримає напрямок у бік європейської освіти. Безумовно, українська освіта потребує значних змін, де обов'язковою умовою є формування комунікативних компетентностей молодшого школяра.

Політичні, соціальні та освітні пріоритети сучасності детермінують на державному рівні особливі підходи до освітнього процесу, розширюють горизонти виховання та формування особистості. Визначені стратегічні орієнтири, векторно спрямовані на соціально-комунікативний розвиток особистості, окреслені в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», нових стандартах змісту початкової освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції нової української школи. У цих документах зазначено, що сучасна освіта має бути спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до саморозвитку, самовираження та активної участі в житті суспільства.

Ці стратегічні пріоритети підкреслюють важливість виховання особистості, яка є соціально активною, ініціативною, високоосвіченою, здатною брати відповідальність за свої рішення та дії, а також поважати права і свободи інших. Основний акцент зроблено на розвитку у дітей та молоді таких якостей, як свідомість, відповідальність, висока духовність, здатність до співпраці та толерантність. Важливим аспектом сучасного освітнього процесу є національно-патріотичне виховання, яке базується на усвідомленні культурної, історичної та громадянської ідентичності.

Нова українська школа (НУШ), як провідна освітня реформа, ставить за мету забезпечити дітям не лише академічні знання, а й ключові компетентності для життя, серед яких визначальними є: уміння вчитися впродовж життя, критичне мислення, креативність, навички ефективної комунікації, соціальна активність, повага до демократичних цінностей. Особлива увага приділяється інтеграції освітніх інновацій, які допомагають дитині адаптуватися до швидкозмінного світу, розвивати вміння працювати в команді, проявляти ініціативу та брати активну участь у суспільному житті.

Таким чином, сучасна освітня політика спрямована на створення умов для всебічного розвитку особистості, здатної до самореалізації та відповідальної участі в соціально значущих процесах. Це досягається через комплексний підхід до виховання, що поєднує інноваційні методики навчання, інтеграцію традиційних та сучасних цінностей, формування практичних компетентностей та орієнтацію на всебічний розвиток особистості.

Ключову роль у розв'язанні цієї задачі належить початковій школі, де дитина адаптується до шкільного життя, сприяючи її фізичному, інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку. Основне завдання початкової освіти полягає у формуванні базових компетентностей, необхідних для успішного функціонування у сучасному суспільстві. Перший рівень повної загальної середньої освіти забезпечує розвиток таких ключових компетентностей, як:

- Вільне володіння державною мовою, що є основою для ефективної комунікації та пізнання світу.
- Допитливість і дослідницька активність, які стимулюють дітей до пошуку ідей, розв'язання проблем та відкриття нового.
- Інноваційність, що проявляється у здатності ініціювати зміни, бути відкритим до нових ідей та адаптуватися до змін.
- Уміння вчитися впродовж життя, яке є необхідним для адаптації у швидкозмінному інформаційному середовищі.
- Інформаційно-комунікативна компетентність, що охоплює вміння працювати з інформацією, користуватися цифровими технологіями.
- Загальнокультурна, громадянська та соціальна компетентності, які формують відповідальність, толерантність і повагу до інших.

Початкова школа створює сприятливі психолого-педагогічні умови для:

- оволодіння навичками ефективної комунікації та співпраці у різних видах діяльності;
- розвитку здатності до самовираження через творчі, навчальні та соціальні практики;

- формування емоційно-ціннісного ставлення до себе, оточення, суспільства та природи.

Соціально-комунікативна діяльність є одним із найважливіших видів життєдіяльності молодшого школяра. Вона сприяє розвитку навичок взаємодії з однолітками та дорослими, формує базові принципи взаємоповаги та толерантності. У процесі соціально-комунікативної діяльності діти засвоюють найкращі зразки усного мовлення, збагачують свій словниковий запас, вчаться висловлювати свої думки, емоції та почуття, що є важливим для їхнього подальшого особистісного зростання.

Таким чином, початкова школа не лише забезпечує дитині стартову базу для академічного розвитку, а й виховує гармонійну, соціально активну особистість, здатну адаптуватися до сучасних викликів і ефективно взаємодіяти з навколишнім світом.

Проблема формування активності особистості розглядали такі вчені як І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Коберник, Б. Лізинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.

Формування соціальної активності у різних аспектах сформована в працях М. Гордійчук, Г. Груніна, О. Киричука, Г. Коберник, Е. Малах, та ін.

Зв'язок соціальної активності з комунікацією та спілкуванням розглядали у своїх наукових працях Є. Коваленко, О. Комар, О. Кононенко Г, О. Лавроненко, Хмара та ін.

Соціально-комунікативні процеси, формування соціально-комунікативних навичок та здібностей у дітей різних вікових категорій відображено в наукових працях О. Дурманенко, С. Литвиненко, О. Максимович, О. Муштукова, А. Цветкової та ін.

Урочну діяльність у процесі виховання молодшого школяра розглянули М. Іванчук, Б. Кобзар, О. Коркішко, Н. Кудикіна, О. Лавроненко, Н. Онищенко, А. Сліпощук та ін.

Актуальність дослідження обумовлюється рядом суперечностей, які є ключовими для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів і потребують результативного розв'язання. Серед них:

- Між важливістю формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та недостатньою увагою до цього питання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці. Хоча соціально-комунікативна активність є однією з основних компетентностей сучасної особистості, її цілеспрямований розвиток у молодшій школі недостатньо обґрунтований науково і забезпечений методично.

- Між вимогами суспільства до удосконалення процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів і реальним станом його здійснення в початковій школі. Сучасне суспільство потребує ініціативних, відкритих і комунікабельних особистостей, однак освітня практика не завжди відповідає цим запитам через недостатність інструментів для ефективного розвитку зазначених якостей у дітей молодшого шкільного віку.

- Між значними можливостями урочної та позаурочної діяльності для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та нерозробленістю відповідних методичних рекомендацій. Урочна та позаурочна діяльність мають великий потенціал для розвитку соціальних і комунікативних навичок, але цей потенціал часто залишається невикористаним через відсутність чітких, практично орієнтованих рекомендацій для вчителів.

Розв'язання цих суперечностей має значення для забезпечення якісного освітнього процесу, створення сприятливих умов для розвитку особистісного і соціального потенціалу молодших школярів, а також для підготовки їх до успішної інтеграції в сучасне суспільство.

Мета дослідження – обґрунтувати і експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

1. З'ясувати стан дослідження проблеми в літературі.
2. Визначити особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

3. Визначити критерії формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.
4. Експериментально перевірити формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Об'єкт дослідження – формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

ВИСНОВКИ

У роботі було здійснено теоретичний аналіз проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів через взаємодію урочної та позаурочної діяльності. Результати дослідження підтверджують досягнення мети та вирішення поставлених завдань і дозволяють сформулювати наступні висновки:

З'ясовано стан дослідження проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у контексті взаємодії урочної та позаурочної діяльності в педагогічній теорії та практиці. У результаті аналізу філософської, психологічної, соціологічної та педагогічної літератури уточнено сутність основних понять дослідження. Поняття «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» визначено як інтегративну якість, що охоплює різні аспекти життєдіяльності дитини, виражену в її здатності до саморозвитку та активної взаємодії з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра є спеціально організованим процесом, який включає оволодіння знаннями, вміннями та навичками взаємодії в різних сферах діяльності, розвиток соціальної та комунікативної компетентності, здатності до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії на основі гуманних цінностей і суспільної етики.

Визначено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Молодші школярі характеризуються активними психологічними процесами, що сприяють формуванню нових вмінь і рис особистості. Розвиток емоційної, вольової та інтелектуальної сфер підтримується навчальною діяльністю, а розвиток соціальної та комунікативної активності – через шкільний колектив і різноманітні форми виховної роботи.

Для оцінювання рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів були виокремлені критерії: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний та комунікативно-діяльнісний. На основі цих критеріїв визначено рівні (високий, середній, низький, нульовий)

сформованості соціально-комунікативної активності. Результати констатувального етапу показали, що більшість учнів знаходяться на середньому та низькому рівнях сформованості, з низьким рівнем виявлено 46,2% учнів.

Розроблено модель формування соціально-комунікативної активності, яка включає п'ять блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольно-регулюючий та результативний. Обґрунтовано педагогічні умови її реалізації, серед яких важливими є позитивна мотивація до соціально-комунікативної активності, створення лабораторії «Школа співпраці: соціум і комунікація», цілеспрямоване використання інтерактивних технологій у навчанні та позаурочній діяльності.

Ефективність цих педагогічних умов була підтверджена результатами експерименту, які показали позитивні зміни в експериментальній групі після завершення формувального етапу: зростання високого рівня на 12,4%, середнього – на 25,9%, зменшення низького рівня на 29,0% і нульового – на 9,3%.

Дослідження не висвітлює усіх аспектів проблеми, що потребують подальшого вивчення, зокрема гендерні відмінності у формуванні соціально-комунікативної активності, її розвиток у дітей, які проживають в місті або селі, а також практична підготовка педагогів до формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва В. І. Виховуємо особистість. Виховна робота. 2005. № 5. С. 40–43.
2. Андросчук І. В., Андросчук І. П. Методика виховної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2014. 320 с.
3. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект. Київ : Твім інтер, 2003. 391 с.
4. Антонець М. Перевантаження школярів: причини виникнення і шляхи запобігання та їх подолання. Початкова школа. 2005. № 1. С. 15–17.
5. Антонова, О. Є., Бондаренко, Г. М., Черненко, С. В. Компетентнісний підхід у контексті сучасної освіти : монографія / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Освіта України, 2020. 284 с.
6. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. 20 с.
7. Баданина Л. П. Психология познавательных процессов : учеб. пособ. Москва : МПСИ, 2008. 240 с.
8. Баєв Б. Ф. Психологічне вивчення учнів. Київ : Рад. шк., 1977. 112 с.
9. Базильчук Л. В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 24–25 квіт. 2008 р. Черкаси : Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. С. 4–5.
10. Бєх І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
11. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : моногр. / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2014. 346 с.

12. Білецька І. О., Коберник О. М. Методи і засоби особистісно-орієнтованого виховання : навч.-метод. посіб. Умань : СПД Жовтий, 2009. 147 с.
13. Білоусова Н. В. Формування потреби у самовдосконаленні молодших підлітків у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 теорія і методика виховання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
14. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. Калейдоскоп : зб. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. Вип. 9. С. 13–23.
15. Бондаренко В. В. Цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології. Калейдоскоп : зб. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : Візаві, 2018. Вип. 10. С. 10–22.
16. Ващенко О. М., Волинець К. І., Кравченко Т. В. Оздоровче виховання молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи : метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Докукіної. Харків : Ранок, 2015. 96 с.
17. Гірман Н. Пізнання внутрішнього світу дитини – ключ до її душі : мол. шк. вік. Психолог. 2012. № 15–16. С. 46–53.
18. Гончаренко, С. У., Пономаренко, І. В., Мельник, Т. Ю. Дидактичні засади формування ключових компетентностей у початковій школі : монографія. Київ : Наукова думка, 2021. 312 с.
19. Демченко, Л. С., Коваленко, В. Ю., Сорока, І. А. Використання інноваційних методів навчання в початковій освіті : монографія. Харків : Фоліо, 2021. 248 с.
20. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). (1993). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

21. Державний стандарт початкової освіти. (2019). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
22. Закон України. (2020). Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. № 463-XI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
23. Канішевська Л. В. Специфіка виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. Молодь і ринок : наук.-пед. журн. 2017. № 11 (154). С. 12–16.
24. Канішевська Л. В. Специфіка виховання гуманності у молодших школярів у позааудиторній діяльності. Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2017. № 7, ч. 2. С. 192–197.
25. Канішевська Л., Сухопара І. Формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності: теорія і практика : моногр. Київ : Компринт, 2017. 403 с.
26. Киричук О. В. Соціально-комунікативна активність особистості в контексті суб'єктно-вчинкової парадигми. Рідна школа. 2020. № 5. С. 12–15.
27. Климова, О. М., Яворська, О. Л. Розвиток критичного мислення учнів у контексті НУШ : монографія. Львів : Педагогічна думка, 2022. 296 с.
28. Коберник Г. І. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/vinsnu_k_14.pdf (дата звернення: 29.09.2024).
29. Коберник О. М. Формування навчально-пізнавальної активності студентів у процесі застосування технології проблемного навчання. Професійна освіта: методологія, теорія та технології. 2015. Вип. 1. С. 72–78 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2015_1_9 (дата звернення: 17.09.2024).

- 30.Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти : моногр. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 332 с.
- 31.Концепція Нової української школи. (2016). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).
- 32.Кравченко Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. вих. НАПН України. Київ, 2010. 40 с.
- 33.Кузьменко, Г. І., Лисенко, Т. П., Рибак, С. О. Цифрові технології у початковій школі: теорія і практика : монографія. Київ : Освіта, 2022. 270 с.
- 34.Кушнір В., Кушнір Г., Гончаренко С. Фундаментальність знань учителя як новий виклик розвитку суспільства. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 3. С. 9–20.
- 35.Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси / Ін- т педагогіки АПН України. Київ : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
- 36.Лавриченко Н. М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2006. 447с.
- 37.Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. К анд.пед. наук : 13.00.07 теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 20 с.
- 38.Макаренко, І. В., Полякова, Л. С., Садова, І. О. Компетентнісний підхід у початковій школі: теорія і практика : монографія. Київ : Вид. дім «Шкільний світ», 2023. 328 с.
- 39.Мальцева Т. Організація спілкування молодших школярів у різновіковій групі продовженого дня. Початкова школа. 2012. № 3. С. 40–41.

- 40.Малярчук А. Я. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.
- 41.Мельник, Н. І., Стеценко, В. П., Герасименко, Л. О. Формування STEM-компетенцій у молодших школярів : монографія. Черкаси : Видавничий дім «Освіта», 2023. 252 с.
- 42.Москаленко В. В. Соціальна психологія : підруч. Вид. 2-ге, випр. та доп. Київ : Центр учб. літ., 2008. 688 с.
- 43.Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 теорія і методика професійної освіти / Кіровоградський ДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 20 с.
- 44.Муштукова О. Соціальна активність учнів. Школа. 2014. № 6. С. 44–47.
- 45.Орлова О. В. Актуалізація пошукової активності учнів як чинник успішної діяльності вчителя. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 12 : Психологічні науки / МОН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 30 (54). С. 134–139.
- 46.Орлова О. В. Поняття про пошукову активність та її чинники у молодших школярів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 12 : Психологічні науки / МОН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2009. Вип. 25 (49). С. 77– 82.
- 47.Павленко, О. В., Чорна, І. М., Савчук, Ю. Л. Організація освітнього середовища в початковій школі : монографія. Київ : Педагогічна преса, 2024. 310 с.
- 48.Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн та ін. ; за ред. І. А. Зязюна ; МОН України, Акад. пед. майстерності. 3-є вид., допов. і перероб. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
- 49.Педагогічний словник для молодих батьків / Алексєєнко Т. Ф., та ін. Київ, 2002. 347 с.

- 50.Петренко, Л. І., Ярмоленко, Н. В., Васильєва, К. О. Інтеграція змісту освіти в початковій школі : монографія. Харків : Освіта і наука, 2024. 294 с.
- 51.Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 20 с.
- 52.Поліщук В. М. Молодший шкільний вік як життєвий феномен. Початкова школа. 2015. № 6. С. 1–6.
- 53.Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 158 с.
- 54.Полякова Г. Стандартна особистість потрібна школі, проте індивідуальність необхідна суспільству. Завуч. 2006. № 28. С. 13–15.
- 55.Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А.С.К., 2007. 144 с.
- 56.Практична психологія у початковій школі / упоряд. О. А. Атемасова. Харків : Ранок, 2010. 160 с.
- 57.Приходько Ю. О., Юрченко І. В. Психологічний словник-довідник. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
- 58.Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : моногр. / Гончаренко С. А. та ін. ; за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
- 59.Радул В. Кореляційний взаємозв'язок соціальної зрілості та активності особистості. Рідна школа. 2013. № 6. С. 7–12.
- 60.Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи : посіб. / Киричук В. О. та ін. ; НАПН України, Ін-т обдарованої дитини. Київ, 2014. 132 с.
- 61.Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. ВНЗ. Київ : Грамота, 2013. 504 с.

- 62.Сидоренко, О. П., Ткаченко, В. В., Захарченко, Л. М. Соціокультурний підхід до навчання у початковій школі : монографія. Київ : Науковий світ, 2024. 280 с.
- 63.Сухопара І. Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 теорія і методика виховання / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-50/> (дата звернення: 29.09.2024).
- 64.Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. 41 с.
- 65.Толкачова Л. І. Інтерактивні прийоми у вихованні / упоряд.: Л. Шелестова та ін. Київ : Шк. світ, 2013. 120 с.
- 66.Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.07 теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
- 67.Шелестова Л., Чиренко Н. Класному керівнику: 1000 важливих дрібниць. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
- 68.Шиловська О. М. Авторська програма особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку «У злагоді із собою та усім світом». Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 3. С. 61–79.
- 69.Starko, A. J. (Ed.). (2017). Creativity in the Classroom: Schools of Curious Delight.
- 70.Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. Creativity Research Journal, 18(1), 87-98.
- 71.Szekely, G. (Ed.). (2015). Play and Creativity in Art Teaching. New York: Routledge.
- 72.Teaching and Learning 21st Century Skills in Maine. URL: <https://bit.ly/2Q61q05>

- 73.The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL:
<https://bit.ly/3xTNF5A>
- 74.The Future of Jobs. Report (2020). URL: <https://bit.ly/3bgQd46>
- 75.Torrance, E. P. (1987). Teaching for creativity. In S. G. Isaksen (Ed.), *Frontiers of Creativity Research: Beyond the Basics*. (pp. 189-204). Buffalo, N.Y.: Bearly.
- 76.UNESCO (2014). Operational Strategy on Youth 2014-2021.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227150>